Journal of Research and Development

A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access

ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-5(A)| May-2026

Original Article

महिला सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरतेची भूमिका

Dr. Jayshree Baban Kamble

Department Of Economics, Dr. Babasaheb Ambedkar Commerce and Maharshi VR Shinde Arts College

Email: Jayshree.Jagtap76@Gmail.Com

Manuscript ID:

JRD -2026-180525

ISSN: 2230-9578

Volume 18

Issue 5(A)

Pp.105-108

May- 2026

Submitted: 15 Apr. 2026

Revised: 25 Apr. 2026

Accepted: 10 May. 2026

Published: 31 May 2026

सारांश

आर्थिक साक्षरता म्हणजे व्यक्तीला आर्थिक व्यवहार, बचत, गुंतवणूक, कर्ज, विमा आणि आर्थिक नियोजन याबाबत असलेले ज्ञान व कौशल्य होय. आधुनिक काळात महिलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आर्थिक साक्षरता अत्यंत महत्त्वाची ठरते. शिक्षण, रोजगाराच्या संधी आणि सामाजिक परिवर्तनामुळे आज अनेक महिला आर्थिकदृष्ट्या सक्षम होत असल्या तरी समाजातील काही घटकांमध्ये अजूनही महिलांना आर्थिक व्यवहारांची पुरेशी माहिती नसते. विशेषतः ग्रामीण व आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल घटकांतील महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेचा अभाव आढळून येतो. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना स्वतःच्या उत्पन्नाचे योग्य व्यवस्थापन करता येते, बचतीची सवय लागते आणि गुंतवणुकीबाबत योग्य निर्णय घेता येतात. तसेच महिलांचा कुटुंबातील आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सहभाग वाढतो आणि त्यांचा आत्मविश्वासही वाढतो. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना आर्थिक स्वावलंबन प्राप्त होण्यास मदत होते, ज्यामुळे त्यांचे सामाजिक आणि आर्थिक सक्षमीकरण घडून येते. या संशोधनाचा उद्देश महिला सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरतेचे महत्त्व स्पष्ट करणे हा आहे. या अभ्यासामध्ये दुय्यम माहितीचा वापर करून महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेची गरज, त्याचे फायदे आणि समाजाच्या विकासात त्याचे योगदान यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे. महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेचा प्रसार झाल्यास त्यांचे आर्थिक स्वावलंबन वाढेल आणि समाजाच्या सर्वांगीण विकासाला चालना मिळेल.

Keywords : *Financial Literacy, Women Empowerment, Economic Awareness, Women Development, Financial Independence*

प्रस्तावना

आर्थिक साक्षरता ही आधुनिक अर्थव्यवस्थेतील एक अत्यंत महत्त्वाची संकल्पना आहे. आर्थिक साक्षरता म्हणजे व्यक्तीला आर्थिक व्यवहार, बचत, गुंतवणूक, कर्ज, विमा, बँकिंग सेवा आणि आर्थिक नियोजन याबाबत असलेले ज्ञान, समज आणि कौशल्य होय. आजच्या जागतिकीकरणाच्या आणि तंत्रज्ञानाच्या युगात आर्थिक व्यवहारांची व्याप्ती मोठ्या प्रमाणावर वाढलेली आहे. त्यामुळे प्रत्येक व्यक्तीला आर्थिक साक्षरतेचे ज्ञान असणे अत्यंत आवश्यक झाले आहे. महिलांच्या सक्षमीकरणाच्या दृष्टीने आर्थिक साक्षरता विशेष महत्त्वाची ठरते. भारतासारख्या विकसनशील देशामध्ये महिलांची भूमिका सामाजिक आणि आर्थिक विकासासाठी अत्यंत महत्त्वपूर्ण आहे. महिलांचे शिक्षण, रोजगाराच्या संधी आणि सामाजिक स्थिती यामध्ये गेल्या काही दशकांमध्ये लक्षणीय बदल झाले आहेत. अनेक महिला शिक्षण, व्यवसाय, उद्योग, प्रशासन आणि विविध क्षेत्रांमध्ये यशस्वीपणे काम करत आहेत . तथापि अजूनही समाजातील काही घटकांमध्ये महिलांना आर्थिक व्यवहारांबाबत पुरेशी माहिती नसते. विशेषतः ग्रामीण भागात आणि आर्थिक दृष्ट्या दुर्बल घटकांमध्ये महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेचा अभाव मोठ्या प्रमाणावर आढळून येतो.

Quick Response Code:

Website: https://jrdrvb.org/

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations ae licensed under the idential terms.

Address for correspondence:

Dr. Jayshree Baban Kamble Dr, Babasaheb Ambedkar Commerce And Maharahi V. R Shinde Arts College 869 Nana Peth Pune 2, Department Of Economics

DOI: 10.5281/zenodo.20955028

OPEN ACCESS

How to cite this article:

Kamble, J. B. (2026). महिला सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरतेची भूमिका. Journal of research & development, 18(5(A)), 105–108. https://doi.org/10.5281/zenodo.20955028

अनेक महिलांना बँक खाते, बचत योजना, विमा योजना, गुंतवणूक साधने, कर्ज सुविधा आणि सरकारी आर्थिक योजनांची माहिती नसते. त्यामुळे त्या आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सक्रिय सहभाग घेऊ शकत नाहीत.

आर्थिक साक्षरता महिलांना आर्थिक संसाधनांचे योग्य व्यवस्थापन करण्यास मदत करते. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना बचत करण्याची सवय लागते, गुंतवणुकीचे महत्त्व समजते आणि आर्थिक संकटांना तोंड देण्याची क्षमता विकसित होते. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांचा आत्मविश्वास वाढतो आणि त्या स्वतःच्या आर्थिक बाबींमध्ये निर्णय घेण्यास सक्षम होतात. परिणामी महिलांचे आर्थिक स्वावलंबन वाढते आणि त्यांचे सामाजिक तसेच आर्थिक सक्षमीकरण घडून येते.

महिलांचे सक्षमीकरण हे केवळ वैयक्तिक प्रगतीसाठीच नव्हे तर समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी देखील आवश्यक आहे. आर्थिकदृष्ट्या सक्षम महिला कुटुंबाच्या विकासात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. त्यामुळे महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेचा प्रसार करणे ही काळाची गरज बनली आहे.

2. अभ्यासाची उद्दिष्टे

या संशोधनाचा मुख्य उद्देश महिला सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरतेची भूमिका स्पष्ट करणे हा आहे. त्यासाठी पुढील उद्दिष्टे निश्चित करण्यात आली आहेत:

1. आर्थिक साक्षरतेची संकल्पना समजावून सांगणे.
2. महिला सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरतेचे महत्त्व स्पष्ट करणे.
3. महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेची गरज अधोरेखित करणे.
4. महिलांच्या आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत आर्थिक साक्षरतेची भूमिका अभ्यासणे.
5. महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरता वाढविण्यासाठी आवश्यक उपाय सुचवणे.

3. संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी प्रामुख्याने दुय्यम माहितीचा वापर करण्यात आला आहे. संशोधनासाठी विविध पुस्तके, संशोधन लेख, जर्नल्स, सरकारी अहवाल, संशोधन प्रबंध तसेच अधिकृत संकेतस्थळांवरील माहितीचा आधार घेण्यात आला आहे.

या अभ्यासामध्ये वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. आर्थिक साक्षरता आणि महिला सक्षमीकरण यांच्यातील संबंध समजून घेण्यासाठी उपलब्ध साहित्याचे विश्लेषण करण्यात आले आहे. यामध्ये आर्थिक साक्षरतेच्या संकल्पनेचे स्पष्टीकरण, महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणासाठी त्याचे महत्त्व, तसेच महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेच्या अभावामुळे निर्माण होणाऱ्या समस्यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

याशिवाय विविध सरकारी योजना , स्वयंसेवी संस्था आणि आर्थिक संस्थांनी महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरता वाढविण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांचा देखील अभ्यास करण्यात आला आहे.

4. महिला सक्षमीकरणात आर्थिक साक्षरतेची भूमिका

महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरता अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावते. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना आर्थिक व्यवहारांचे ज्ञान प्राप्त होते आणि त्या स्वतःच्या आर्थिक बाबींमध्ये योग्य निर्णय घेण्यास सक्षम होतात. खालील मुद्द्यांद्वारे आर्थिक साक्षरतेची भूमिका स्पष्ट करता येते.

1. आर्थिक स्वावलंबन

आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना स्वतःच्या उत्पन्नाचे योग्य व्यवस्थापन करता येते. आर्थिक ज्ञानामुळे महिलांना उत्पन्न, खर्च, बचत आणि गुंतवणूक यांचे नियोजन करता येते. त्यामुळे त्यांना आर्थिक स्वावलंबन प्राप्त होते. आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी महिला कुटुंबाच्या आर्थिक निर्णयांमध्ये अधिक प्रभावी भूमिका बजावू शकतात.

2. बचतीची सवय

आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना बचतीचे महत्त्व समजते. बचतीमुळे भविष्यातील आर्थिक गरजांसाठी निधी उपलब्ध होतो. महिलांनी नियमित बचत केल्यास कुटुंबाची आर्थिक स्थिरता वाढते. बचतीमुळे आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये आर्थिक अडचणी कमी होण्यास मदत होते.

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-5(A)| May-2026

3. गुंतवणुकीचे ज्ञान

आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना विविध गुंतवणूक पर्यायांची माहिती मिळते. बँक ठेवी, म्युच्युअल फंड, विमा योजना, सरकारी बचत योजना इत्यादी गुंतवणूक साधनांची माहिती मिळाल्यामुळे महिलांना योग्य गुंतवणूक निर्णय घेता येतात. योग्य गुंतवणुकीमुळे महिलांचे उत्पन्न वाढण्यास मदत होते.

4. आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सहभाग

आर्थिक साक्षरता वाढल्यामुळे महिलांचा कुटुंबातील आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सहभाग वाढतो. पूर्वी आर्थिक निर्णय प्रामुख्याने पुरुषांकडून घेतले जात होते. परंतु आज आर्थिक साक्षरतेमुळे महिला देखील कुटुंबाच्या आर्थिक नियोजनात महत्त्वाची भूमिका बजावत आहेत.

5. आत्मविश्वासात वाढ

आर्थिक ज्ञानामुळे महिलांचा आत्मविश्वास वाढतो. आर्थिक व्यवहारांची माहिती असल्यामुळे महिला अधिक आत्मविश्वासाने निर्णय घेऊ शकतात. आर्थिक स्वावलंबनामुळे महिलांची सामाजिक प्रतिष्ठा वाढते.

6. उद्योजकतेला प्रोत्साहन

आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना व्यवसाय आणि उद्योग सुरू करण्यासाठी आवश्यक माहिती मिळते. कर्ज सुविधा, स्वयंरोजगार योजना आणि सरकारी योजनांची माहिती मिळाल्यामुळे महिला उद्योजकतेकडे वळू शकतात. त्यामुळे महिलांना रोजगार निर्मितीची संधी मिळते.

5. महिलांमधील आर्थिक साक्षरतेतील अडचणी

महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेचा प्रसार करण्यामध्ये अनेक अडचणी आहेत. त्यापैकी काही महत्त्वाच्या अडचणी पुढीलप्रमाणे आहेत.

1. शिक्षणाचा अभाव

अनेक महिलांना पुरेसे शिक्षण मिळत नसल्यामुळे त्यांना आर्थिक व्यवहारांची माहिती नसते. विशेषतः ग्रामीण भागात महिलांचे शिक्षणाचे प्रमाण तुलनेने कमी आहे.

2. आर्थिक माहितीचा अभाव

अनेक महिलांना बँकिंग सेवा, विमा योजना, गुंतवणूक साधने आणि सरकारी आर्थिक योजनांची माहिती नसते. त्यामुळे त्या उपलब्ध आर्थिक सुविधांचा लाभ घेऊ शकत नाहीत.

3. सामाजिक आणि सांस्कृतिक मर्यादा

काही समाजांमध्ये महिलांना आर्थिक व्यवहारांमध्ये सहभागी होण्यास प्रोत्साहन दिले जात नाही. त्यामुळे महिलांचा आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सहभाग कमी राहतो.

4. आर्थिक संसाधनांची कमतरता

अनेक महिलांकडे स्वतःचे उत्पन्न किंवा आर्थिक संसाधने नसतात. त्यामुळे त्यांना आर्थिक व्यवहारांमध्ये सक्रिय भूमिका घेता येत नाही.

5. आर्थिक संस्थांपर्यंत मर्यादित प्रवेश

ग्रामीण भागामध्ये बँका आणि आर्थिक संस्थांची कमी असल्यामुळे महिलांना आर्थिक सेवा सहज उपलब्ध होत नाहीत.

6. महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरता वाढविण्यासाठी उपाय

महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरता वाढविण्यासाठी पुढील उपाय महत्त्वाचे ठरू शकतात.

1. महिलांसाठी आर्थिक साक्षरता प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करणे.
2. स्वयंसेवी संस्था आणि सरकारी संस्थांच्या माध्यमातून जनजागृती करणे.
3. महिलांना बँकिंग सेवा आणि डिजिटल पेमेंट प्रणालीचे प्रशिक्षण देणे.
4. ग्रामीण भागामध्ये आर्थिक शिक्षण कार्यक्रम राबविणे.
5. महिलांसाठी विशेष बचत आणि गुंतवणूक योजना उपलब्ध करून देणे.

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-18, Issue-5(A)| May-2026

7. निष्कर्ष

महिला सक्षमीकरणासाठी आर्थिक साक्षरता अत्यंत महत्त्वाची आहे. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांना आर्थिक व्यवहारांची समज प्राप्त होते आणि त्या आर्थिक निर्णय प्रक्रियेत सक्रिय सहभाग घेऊ शकतात. आर्थिक साक्षरतेमुळे महिलांचे आर्थिक स्वावलंबन वाढते आणि त्यांचा आत्मविश्वास देखील वाढतो. महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरता वाढल्यास त्यांच्या जीवनमानामध्ये सुधारणा होईल आणि त्या समाजाच्या आर्थिक विकासामध्ये अधिक प्रभावी भूमिका बजावू शकतील. त्यामुळे महिलांमध्ये आर्थिक साक्षरतेचा प्रसार करणे ही समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी अत्यंत आवश्यक बाब आहे.

References

1. Reserve Bank of India (2020). Financial Literacy and Financial Education in India: An Overview.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development (2018). OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion.
3. World Bank (2017). Global Financial Inclusion Database (Global Findex).
4. Lusardi, A., & Mitchell, O. (2014). The Economic Importance of Financial Literacy. Journal of Economic Literature.
5. Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women Empowerment. Development and Change.